

**ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK
A430 FALCONPLEIN 39
(FALCONPOORT)**

**ARCHEOLOGISCH RAPPORT VAN DE DIENST ARCHEOLOGIE
STAD ANTWERPEN
Tim Bellens
Juni 2016**

COLOFON

Onderzoek

Archeologisch onderzoek
A430 Falconplein 39
(Falconpoort)

Opdrachtgever

AG VESPA

Uitvoerder

Stad Antwerpen afdeling archeologie

Datum onderzoek

4-8 januari 2016

Auteur

Tim Bellens

copyright Stad Antwerpen afdeling archeologie

Zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van de
Stad Antwerpen afdeling archeologie mag geel enkel
onderdeel of uittreksel van deze tekst worden weergegeven
of in een elektronische databank worden gevoegd, noch
gefotokopieerd of op een andere manier vermenigvuldigd.

INHOUDSTAFEL

1. IDENTIFICATIE.....	p. 4
1.1. VAN DE VERSLAGGEVER.....	p. 4
1.2. VAN HET ONDERZOEKSTERREIN.....	p. 4
1.3. KAART.....	p. 5
2. ARCHEOLOGISCHE NOTA.....	p. 7
2.1. INLEIDING.....	p. 7
2.2. ONDERZOEKSSTRATEGIE.....	p. 10
2.3. RESULTATEN VAN HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK.....	p. 14
2.4. INTERPRETATIE VAN DE RESULTATEN	p. 18
3. BESLUIT.....	p. 20
4. TREFWOORDEN.....	p. 21
5. BIBLIOGRAFIE.....	p. 22
6. FOTO'S.....	p. 23

1. IDENTIFICATIE

1.1. VAN DE VERSLAGGEVER

Tim Bellens – consultant archeologie
Anne Schryvers – consultant archeologie

Stad Antwerpen afdeling archeologie
Postadres: Grote Markt 1 – 2000 Antwerpen
Kantooradres: Francis Wellesplein 1 – 2018 Antwerpen

1.2. VAN HET ONDERZOEKSTERREIN

Provincie	Antwerpen
Gemeente	Antwerpen
Deelgemeente	Antwerpen
Coördinaten	51°13'32" N 4°24'19" O
Kadastergegevens	afdeling 2 sectie B percelen 139z3, 142b
Adres	Falconplein 39
Toponiem	Falconpoort
Naam van de site	A430 Falconplein 39 (Falconpoort)

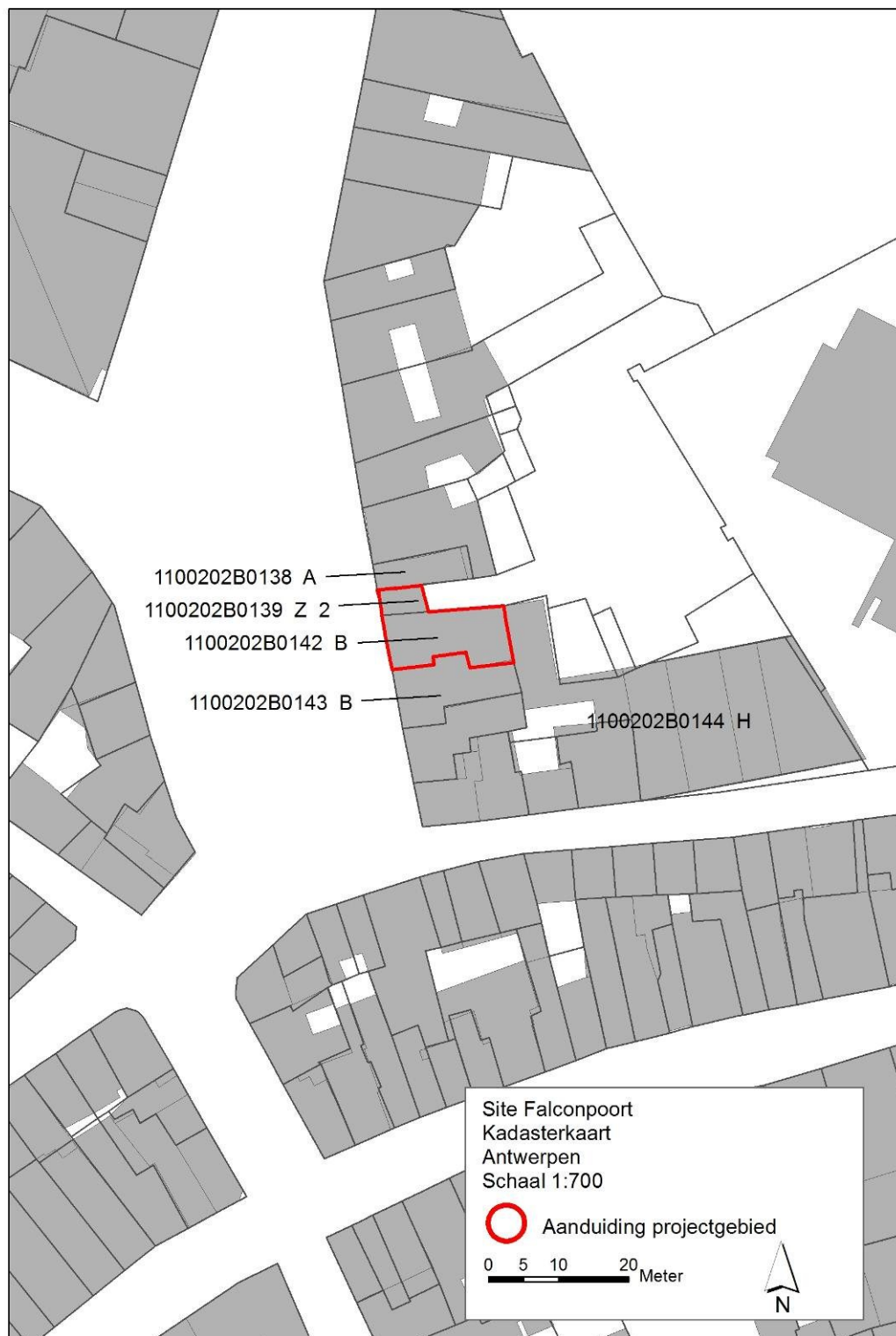

1.3. KAART

Opmerking: de schaal van onderstaande kaarten kan gewijzigd zijn bij de opmaak van dit document.

Figuur 1. Situering A430 Falconplein 39 (Falconpoort)

Figuur 2. Situering onderzoekszone A430 Falconplein 39 (Falconpoort)

2. ARCHEOLOGISCHE NOTA

2.1. INLEIDING

In januari 2016 ondernam de stedelijke dienst archeologie gedurende een week archeologisch terreinonderzoek ter hoogte van de Falconpoort, gelegen aan de oostzijde van het Falconplein. Autonoom Gemeentebedrijf (AG) VESPA renoveerde het historisch poortgebouw en verving een deel van achterliggende erven en bebouwing door nieuwbouwvolumes. De bodemingrepen bestonden in hoofdzaak uit het gieten van funderingszolen in beton en het plaatsen van ondergrondse regenwaterputten. De eigenlijke opgraving beperkte zich tot een oppervlakte van ca. 6 x 6 m op het achtererf net ten zuiden van de Falconpoort, waar de nieuwbouwputten voorzien waren. De uitgraving reikte tot de onderkant van de waargenomen archeologische structuren.

De Falconpoort dateert uit 1671 en vormde de toegang tot het grotendeels verdwenen Falcon(tinnen)klooster, waarvan de wortels teruggaan tot 1346 AD toen muntmeester Falco de Lampage er een godshuis liet oprichten. Vóór de huidige renovatie- en nieuwbouwwerken gaf het poortgebouw uit op een beluik met enkele historische (achter)huisjes. Het Falcontinnenklooster groeide tussen de 15de en de 17de eeuw uit tot een omvangrijk kloosterdomein tussen de huidige Falconrui, Generaal Belliardstraat, Oude Leeuwenrui en het Falconplein. De zusters, die leefden volgens de regel van Sint-Augustinus, verwierven in die periode het merendeel van de kloostermuur aangebouwde panden, die zij verhuurden. Ten noorden van het klooster, langs de Oude Leeuwenrui, vestigden zich vanaf de 16de eeuw verschillende brouwerijen.

De omgeving van het projectgebied vormde al eerder onderwerp van archeologisch onderzoek. In 2007 voerde een projectploeg van de stedelijke dienst archeologie opgravingen uit bij nieuwbouwwerken door AG VESPA ter hoogte van Falconrui 3 (site A265). De opgravingen brachten resten van het Falcontinnenklooster en de bijhorende pastorie aan het licht, met het aantreffen van sporen van landgebruik en bewoningsresten vanaf de late middeleeuwen, meer bepaald vanaf de 14de eeuw (GEYSEN 2009). In 2014 voerde archeologisch bureau All-Archeo i.s.m. *freelance* archeoloog Robby Vervoort gefaseerd archeologisch onderzoek uit langs de Oude Leeuwenrui, grotendeels op de terreinen van het voormalige Falcontinnenklooster (site A358). Tijdens deze grootschalige opgravingen werden eveneens sporen en vondsten aangetroffen vanaf de late middeleeuwen, vermoedelijk vanaf de 14de eeuw. Een bijzondere ontdekking hierbij vormden de fundamente van een massieve natuur- en baksteenconstructie die als woontoren geïdentificeerd werd (BRUGGEMAN/REYNS 2016, 32-34).

Voor het uitvoeren van de opgraving en de controle met een metaaldetector ter hoogte van Falconplein 39 leverde de Vlaamse overheid vergunningen af (vergunningen nrs. 2015/482 en 2015/482(2)).

Figuur 3. Fotografische opname van de Falconpoort (bron onbekend)

Figuur 4. Situering van het onderzoeksgebied en het Falcontinnenklooster op de kaart van Virgilius Bononiensis (1565)

2.2. ONDERZOEKSSTRATEGIE

doelstelling

Het archeologisch onderzoek stelde tot doel om het plaatselijke bodemarchief en de algemene bewaringstoestand ervan in kaart te brengen. Vanuit de resultaten van het eerdere onderzoek in de onmiddellijke nabijheid van het projectgebied op de sites A265 en A358 werden meer specifieke vragen gesteld die verband houden met de aanwezigheid, bewaringstoestand en eigenheid van het verdwenen Falcontinnenklooster: zijn er resten van (eigendommen van) het klooster aanwezig, hoe zijn deze bewaard? Vertellen eventuele *archaeologica* meer over de status van de bewoners? Aangezien de bodemingrepen beperkt bleven wat betreft uitgravingsdiepte en –volume, konden vragen omtrent het paleolandschap en het vroeg(st)e landgebruik niet beantwoord worden.

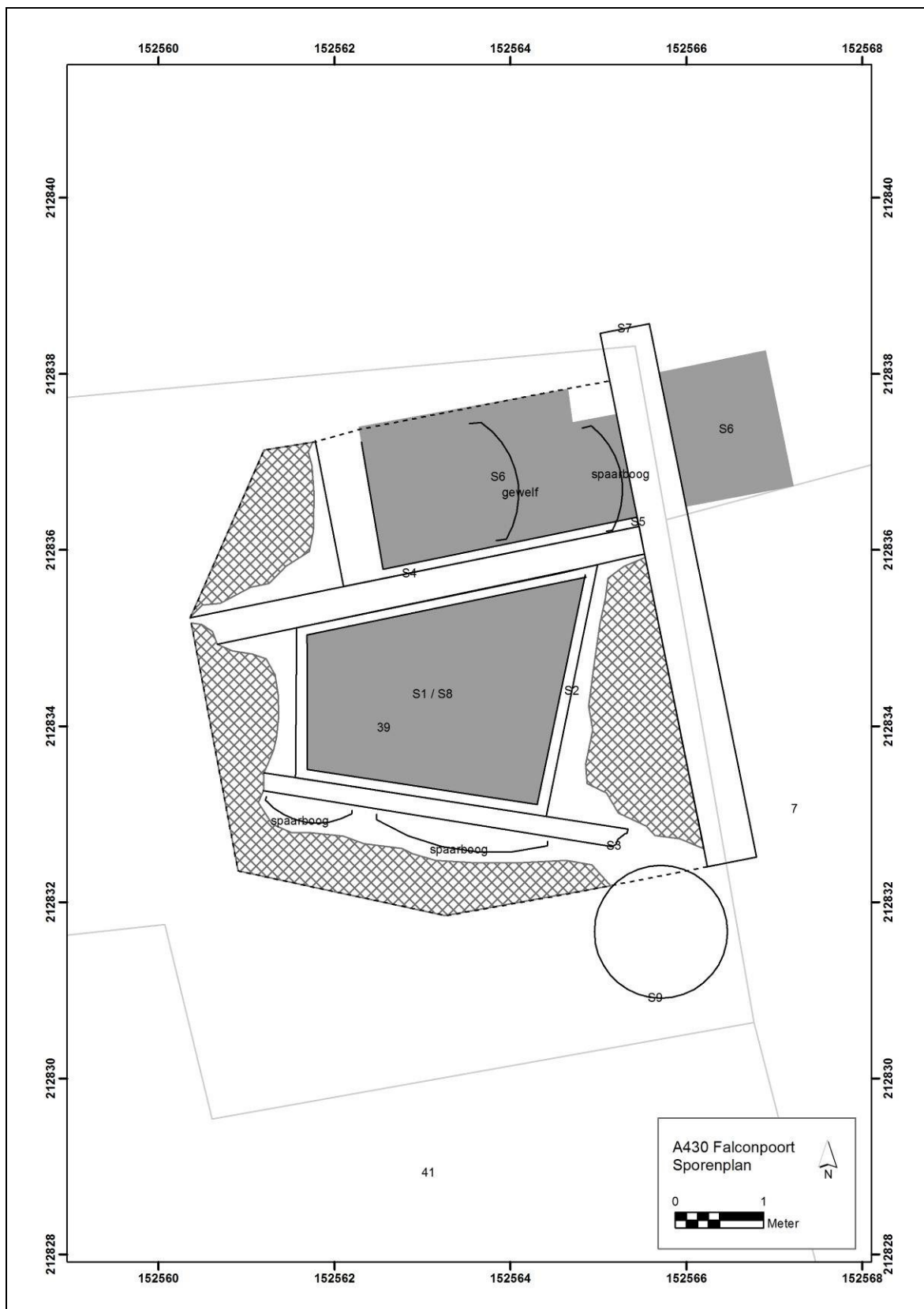
Methodiek

Bij de aanvang van het terreinonderzoek achter de Falconpoort werd de maximale registratie van archeologische sporen en vondsten vooropgesteld, rekening houdend met: a) een beperkte en strikte timing van het onderzoek; b) de beschikbaarheid van mensen en middelen; en c) voormelde vraagstellingen.

Voorafgaand aan de opgravingen werd de bestaande bebouwing gesloopt, tot en met de keldervloeren. Het opgravingsterrein situeert zich net achter het pand ten zuiden van het poortgebouw. Over een oppervlakte van om en bij de 6 x 6 m werd machinaal gegraven tot op een diepte van ca. 3 meter onder het maaiveld. Na het beëindigen van het archeologisch terreinonderzoek werden de archeologische structuren afgebroken om plaats te maken voor de ondergrondse delen van de nieuwbouw.

Op het terrein werden archeologische sporen en structuren digitaal gefotografeerd en digitaal opgemeten met behulp van een *total station*. Archeologische sporen kregen een spoornummer. Elk spoor kreeg, bij het aantreffen van vondsten, één of meer vondstnummers. Monsters werden verzameld in puinzakken (*big bags*), of in kleinere volumes (bijvoorbeeld een pollenbak). In het archeologisch atelier werden de vondsten gereinigd. In de nabije toekomst dienen de vondsten nog uitgedrukt, verlijmd en genummerd te worden. Vondsten zullen bijgevolg voorzien van een inventarisnummer dat bestaat uit: sitecode/vondstnummer (per spoor)/individueel vondstnummer, bijvoorbeeld A283/V50/21. Het opgravingsarchief bevindt zich bij de stedelijke afdeling archeologie (Den Bell, Francis Wellesplein 1, 2018 Antwerpen); alle vondsten bevinden zich in het archeologisch depot (Luchtbal, Havanastraat 1, 2030 Antwerpen).

2.3. RESULTATEN VAN HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

In de onderzoekszone op het achtererf van Falconplein 39 werden een negental archeologische sporen geregistreerd. Een aantal funderingsmuren in baksteen en kalkmortel doorkruisten het opgravingsterrein: de twee massieve muren S4 (baksteenformaat 18,5 x 8,5 x 4 cm) en S7 (baksteenformaat 21/7 x 4,5/4 cm) staan haaks op elkaar en fungeren als scheimuren waartegen andere structuren aangebouwd zijn, zoals afvalput S2 op trapeziumvormig grondplan met vulling S1 en S8, en afvalput S5 met vulling S6. In de zuidoostelijke hoek van S5 bevindt zich een stortgat. Deze tweede afvalput kan mogelijk oorspronkelijk een keldervertrek geweest zijn: de ruimte staat immers onder een spaarboog in verbinding met een niet-opgegraven keldervertrek ten oosten van scheimuur S7, dat buiten het projectgebied valt (de kelder situeert zich nu onder een recent bouwvolume). S5 heeft een tongewelf (baksteenformaat 18,5 x 9,5 x 5 cm). In de zuidoostelijke hoek van de opgravingsput werd de noordwand van de bakstenen waterput S9 aangesneden en digitaal opgemeten maar omwille van bouwtechnische en veiligheidsredenen niet verder opgegraven.

Spoor	Vondst	Categorie	Functie
S1	V1	Laag	Vulling afvalput S2
S2		Muur	Halfsteense muren afvalput
S3		Muur	Scheimuur met spaarbogen; natuurstenen sluitsteen
S4		Muur	Scheimuur
S5		Muur	Steense muren afvalput (oorspronkelijk kelder?)
S6		Laag	Vulling afvalput S5
S7		Muur	Scheimuur
S8	V2	Laag	Oudere occupatielaag
S9		Muur	waterput

Het vondstenensemble V1 uit stortlaag S1 in afvalput S2 bevat veel ceramisch vondstmateriaal: wat betreft majolica zijn er drie fragmenten van een bord met dambordpatroon, een sterk verweerd fragment van een polychroom bord en een volledig bewaarde papkom (hoogte: 5,2 cm; maximale diameter rand: 13,5 cm), datering tussen 1500 en 1550 AD; steengoed is vertegenwoordigd door gebroken maar (archeologisch)-volledige steengoedkruiken met of zonder medaillonversiering, een ervan draagt vermeldt de datum 1569. Onder het rood aardewerk onderscheiden we diverse vormen waaronder grappen, schotels en kommen. Daarnaast bevat S1 ook een verzameling glazen recipiënten, waaronder fragmenten van een noppenbeker en mogelijk van een kelkglas. S1/V1 bevat bovendien twee fragmenten leisteen, waarvan één duidelijk herkenbaar als dakbedekking, naast een benen onderkaak, een oesterschelp en minuscule paleobotanica. Een uitzonderlijke vondst is bovendien een houten bord, waarvan 30 fragmenten koel bewaard worden in afwachting van verdere behandeling. De diameter van het bord bedraagt naar schatting 18 cm.

Het ziet ernaar uit dat S1 een gebruiksfase van de afvalput weergeeft, te situeren in de tweede helft van de 16de eeuw. Uiteraard kan de put meermaals geruimd zijn geweest, wat de datering van de constructie heel wat vroeger kan leggen. De vulling van de afvalput die ingezameld in een aantal grote puinzakken (*big bags*) dient nog verder onderzocht te worden, na het nat zeven over verschillende maaswijdten.

Vondstenensemble V2 uit laag S8, die zich uitstrekt onder de vulling afvalput S2 bevat dierlijk botmateriaal waaronder een koot, botjes van gevogelte en een onderkaak als restanten van slacht en/of consumptie. Daarnaast bevat S8 ook ca. 1,5 kg metaalslakken en dakpan- en mortelfragmenten. Onder het aardewerk bevinden zich twee fragmenten van een haardstolp, negen fragmenten grijs aardewerk waaronder een geknepen oor, drie fragmenten steengoed en een oor- en enkele kleine wandfragmenten in rood aardewerk. Laag S8 kan beschouwd worden als een occupatielaag, ouder dan afvalput S2.

Figuur 5. Overzicht op de opgravingsput met aanduiding van de spoornummers

Figuur 6. Muur S3 met op de voorgrond laag S1 in afvalput S2

Figuur 7. Detailopname van muur S7 met onderaan links het tongewelf van afvalput of kelder S5

Figuur 8. Volledig bewaarde papkom in majolica uit S1/V1

Figuur 9. Fragmenten van een houten bord uit S1/V1

2.4. INTERPRETATIE VAN DE RESULTATEN

De aangetroffen structuren behoren tot de ondergrondse delen van historische bebouwing en maken bijgevolg deel uit van de morfologie van de bebouwde omgeving die tot stand kwam vanaf de late middeleeuwen als lintbebouwing rondom het Falcontinnenklooster. De waargenomen archeologische structuren en vondsten dateren uit de nieuwe tijd, meer bepaald de tweede helft van de 16de eeuw. Mogelijk gaan de scheimuurrestanten terug tot een terreinindeling uit de late middeleeuwen.

Wat betreft de relatieve bouwchronologie valt op dat de contouren van afvalput S2 binnen de scheimuren S3 en S4 zijn gezet, wat de scheimuren ouder dan de afvalput maakt, m.a.w. de scheimuren S3 en S4 dateren uit de late middeleeuwen of uit ten

laatste de eerste helft van de 16de eeuw. Laag S8 is eveneens ouder dan afvalput S2. De chronologische relatie tussen laag S8 en de scheimuren S3 en S4 zijn onduidelijk. De scheimuur S3 werd deels afgebroken om waterput S9 te bouwen.

De bewaringstoestand van de aangetroffen structuren en artefacten is relatief goed te noemen. De nieuwbouwwerken zorg(d)en wel voor een vernietiging van het bodemarchief binnen de bouwput.

3. BESLUIT EN VERDERE VERWERKING VAN HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

Het archeologisch terreinonderzoek heeft interessante gegevens en vondsten opgeleverd over de bouw- en bewoningsgeschiedenis van het perceel ter hoogte van Falconplein 39. Om meer inzicht te krijgen in de bouwgeschiedenis en materiële cultuur van de gebruikers en bewoners van het terrein, is verdere bronnenstudie aangewezen. Hierbij denken we aan studie van archivalia, cartografische en iconografische bronnen, aangevuld met het detailonderzoek van opgegraven artefacten teneinde deze preciezer te kunnen dateren en/of uitspraak te kunnen doen over hun herkomst, vervaardigingsmethoden en cultuurhistorische betekenis.

Concreet dient het bulkstaal van S1/V1, ingezameld in een grote puinzak met een inhoud van ca. 1 m³, nat gezeefd te worden over verschillende maaswijdten. Hiermee wordt het archeologisch vondstenensemble uitgebreid met scherven aardewerk, glas, metaal en eventueel organische materialen zoals leer of textiel, en komt materiaal ter beschikking voor paleobotanische en archeozoölogische waarderings- en detailonderzoek.

De verdere verwerking van de opgravingsgegevens, vondsten en stalen kan in de volgende maanden uitgevoerd worden.

4. TREFWOORDEN

Antwerpen – late middeleeuwen – nieuwe tijd – afvalput – majolica –
Falcon(tinnen)klooster

5. BIBLIOGRAFIE

GEYSEN K. (met een bijdrage van REYNS N.) 2009: Archeologisch onderzoek naar het Falcontinnenklooster, in: *Rapporten van het Stedelijk informatiecentrum archeologie & monumentenzorg* 5.

BRUGGEMAN J./REYNS N., Oude Leeuwenrui (Falconklooster), in: *Rapporten van het Stedelijk informatiecentrum archeologie & monumentenzorg* 15, p. 32-34.

6. FOTO'S

Alle kaarten en foto's in dit verslag behoren tot de stedelijke dienst archeologie (Stad Antwerpen dienst archeologie), op uitzondering van fig. 4 (Museum Plantin Moretus).